

کتاب شده باشد. نمی دانم آیا در مجله های ژاپنی یا زبانهای غربی کسی به کار حلاجی این کتاب پرداخته است یا ترجیح داده اند آن را مسکوت گذارند. لاقلاً در مجله های فارسی بنده هیچ کجا نقد آن را ندیدم.

گفتار را به این مطلب ختم می کنم که آخرین چاپ ویس و رامین به همت دو دانشمند گرجی ماگالی تودوا و الکساندر گواخاریا که قبلاً از آن یاد کردم، صحیح ترین و علمی ترین متن ویراسته و قابل اعتماد این شعر زیبای فارسی ست. ای کاش ایران شناسان ژاپن که آوازه دقت و نازک بینی شان به همه جا رسیده، چاپ مزبور را اساس کار خود قرار داده و علاوه بر آن از همکاری یک فارسی دان مجرب و ورزیده بهره مند شده بودند.

بخش زبانها و تمدنهای خاور نزدیک، دانشگاه شیکاگو

* چند سال پیش مؤلف محترم دو نسخه کتاب مورد بحث را برای بنده فرستادند. یک نسخه آن را برای شادروان محمد جعفر محبوب فرستادم که علاقه مند بود درباره آن مقاله ای بنویسد. اما مقدمه کتاب به زبان ژاپنی بود. پس از من خواست از خانم اوکادا تقاضا کنم در صورت امکان ترجمه انگلیسی مقدمه کتاب را برای این بنده بفرستند تا آن را در اختیار وی قرار بدهم. این تقاضا مورد قبول مؤلف قرار گرفت و پس از مدتی ترجمه انگلیسی مقاله را از ژاپن برایم فرستادند که آن در همان موقع برای استاد محبوب فرستادم، به امید آن که مقاله مورد نظر را بنویسد. ولی این کار انجام نپذیرفت. محبوب بیمار شد و به جهان باقی شتافت.

اینک امید است اصلاحات پیشنهادی در این مقاله، زیر نظر مؤلف در کامپیوتر وارد شود تا نسخه ای از هر جهت متع و کامل به علاقه مندان عرضه گردد. جلال مینی

فریدون وهمن

Matadkan I hazar datastan
The Book of A Thousand Judgements
 Anahit Perikhanian
 tr. Nina Garosian
 Persian Heritage Series 39
 Mazda Publishers, 1997

مادیان هزار دادستان
 کتاب هزار دآوری
 به کوشش آناهید پریخانیان
 ترجمه نینا گروسیان
 مجموعه میراث ایران
 انتشارات مزدا، کالیفرنیا، ۱۹۹۷

مادیان هزار دادستان یا کتاب هزار دآوری یک اثر حقوقی به زبان پهلوی ست که اینک پس از سالها انتظار ترجمه انگلیسی آن همراه با فرهنگ لغات و فهرستها و کتابنامه در مجموعه میراث ایران منتشر شده است.

پروفسور پریخانیان استاد برجسته زبانهای ایرانی در دانشگاه سنت پترزبورگ ترجمه

روسی این اثر را در سال ۱۹۷۳ منتشر ساخت. در همان موقع انتشار این ترجمه با توجه و علاقه ایران شناسان روبرو شد. یکی به خاطر احاطه و چیرگی مسلم استاد پریخانیان به زبان پهلوی و حوزه حقوقی و فقهی این زبان، و دیگر این که سالها از نشر ترجمه های قدیمی تر آن می گذشت و طبعاً هر ترجمه جدیدی می توانست راهگشای مشکلات و مبهمات زبان و متون پهلوی مخصوصاً این اثر مشکل باشد. خوشبختانه استاد یارشاطر که «مجموعه میراث ایران» را سرپرستی می فرماید موجبات ترجمه انگلیسی این کتاب را فراهم آورد و کار ترجمه را به دست پروفیسور نینا گروسیان استاد تاریخ ارمنستان در دانشگاه کلمبیا سپرد. ترجمه کتاب به انگلیسی در سال ۱۹۷۶ آماده شد اما بنا به عللی که در کتاب نیامده چاپ این اثر علی رغم اشتیاق پژوهندگان زبان پهلوی و همه دست اندرکاران بیست سال به تأخیر افتاد. اما این تأخیر نه فقط آفتی به وجود نیاورد، بلکه موجب خیر بسیار شد، چه استاد پریخانیان توانست ترجمه انگلیسی را بارها مرور کند، تازه یافته ها و استدراکات جدیدتر خویش را بر ترجمه و فرهنگ لغات بیفزاید، چند مقاله تازه در زمینه حقوق و قضا در ساسانی که در این سالها نوشته بود بر آن اضافه نماید و سرانجام اثری خلق نماید که از اصل روسی آن بسیار ممتازتر است و بدون تردید در مطالعات فقه و حقوق دوره ساسانی تا سالها کتاب مرجع خواهد بود.

در دوره های گوناگون زمان ساسانیان سیاستهای دینی شدیدی جامعه ایران را زیر نفوذ موبدان زردشتی داشت. به خاطر ویژگی شدید دینی چنین سیاستهایی قوانین و مقررات فراوان و اغلب پیچیده ای در زمینه اجرای مراسم مذهبی، و نیز در مورد قوانین حقوقی و جزایی رشد کرد. اما ظاهراً در آن دوره هیچ گاه مجموعه مدون جامعی به وجود نیامد بلکه این قوانین در کتابها و رسالات مختلف که برخی به صورت پرسش و پاسخ است گرد می آمد و به صورت دستورالعمل و نمونه کار توسط قاضیان و فقها به کار می رفت. در میان کتابهایی که به زبان پهلوی در دست است به چند اثر از این نوع رساله ها و کتابهای حقوقی بر می خوریم که از آن جمله اند: شایست نشایست، روایت آتور فرنیغ فرخزادان، روایات فرنیغ سروش، روایات امید اشوهستان، و کتاب حاضر مادیان هزار دادستان.

این کتاب همان طور که از نامش بر می آید می بایست هزار داوری و یا حکم حقوقی داشته باشد ولی نسخه به طوری که خواهیم دید، و به سان بیشتر کتابهای پهلوی، دچار افتادگیها و نقائصی است.

گردآورنده کتاب فرخ مرد وهرامان (فرخ مرد پسر بهرام) است و اصل کتاب در زمان پادشاهی خسرو پرویز (۵۹۱-۶۲۸ م.) تدوین گردیده است. این کتاب همان طور که گفته

شد بیش از آنچه کتاب قانون باشد ذکر موارد گوناگونی از مسایل حقوقی و پاسخ آنها بر اساس روایات نقل شده از شخصیت‌های معتبر دینی و حقوقی ست. ظاهراً تا مدت زمانی اتکاء بر متون حقوقی پنج نسک اوستا در بر آورد نیازهای قضایی جامعه ایران کافی بوده است. اما به تدریج، یا بر اثر نیازهای جامعه و یا به خاطر نارساییهای متون اوستایی، متون حقوقی اوستایی و یا سنن جاری که بر اساس سابقه ای قدیمی تر رایج بود مورد تفسیر فقها و حقوقدانان قرار گرفت تا اصول قضا را با نیازهای جامعه همساز نمایند. در طی قرنهای بعد این تفاسیر همراه با ذکر نام شخصیت‌هایی که ناقل آنها و ضامن صحت آن بودند (به مانند آنچه در ابتدای احادیث اسلامی می بینیم) وارد کتب حقوقی شد. کتاب حاضر چهل نفر را نام می برد که اسامی برخی از ایشان در تفاسیر پهلوی (زند) که در زمان انوشیروان بر نسکهای اوستا نگاشته شده دیده می شود. فرخ مرد معمولاً مفسرین این قوانین را با اسم نام می برد، و با جملاتی مانند «مفسرین چنین می گویند...» و یا «در castak (تفسیر بر نسک) چنین آمده...» و غیره مطلب را بیان می دارد.

در زمان ساسانیان همچنین مجموعه ها و دستورالعملهایی که راهنمای شاغلان در قوه قضائیه یا قوه مجریه کشور بود فراهم آمد که سوای اطلاعات عمومی و کلی درباره وظایف هر شغل، شامل منتخباتی از آراء و تصمیمات رسمی حقوقی و قضایی نیز بود. در این کتاب از چند مجموعه مطالبی نقل شده است.

مطالب کتاب بیشتر شامل قوانین و ارتباطات خصوصی بین افراد یعنی قوانین مدنی ست و از قوانین جزایی جز اندکی در آن نمی یابیم. این بخشها شامل: وام و بازپرداخت آن، ازدواج و طلاق، قیمومت، اجاره، وکالت، شرکت، رهن و گرو، غرامت و وقف و غیره است. با آن که کتاب ناقص است اما همین مقدار که به دست آمده از نظر تأثیری که قوانین زردشتی در دورانی معین بر دودیانیت یهودی و اسلام داشته و نیز از نظر مطالعه وضع قضایی دوره ساسانیان بسیار حائز اهمیت می باشد.

به مانند سایر متون اوستایی و پهلوی متن ساسانی کتاب مادیان هزار دادستان پس از آمدن اسلام به ایران از بین رفت. در قرن نهم میلادی (سوم هجری) که زردشتیان ایران برای حفظ موارث دینی خویش به نسخه برداری از کتابهای کهن پرداختند این کتاب نیز به نگارش آمد. قدیمی ترین نسخه ای که در دست است در اواخر قرن هفدهم در ایران کپی شده است. در سال ۱۸۷۲ محقق پارسی ت. د. انکلساریا بیست صفحه از این کتاب را در ایران خریداری کرد و با خود به هند برد. در حینی که وی این بیست صفحه را برای ترجمه و طبع آماده می کرد، دریافت که ۵۵ صفحه از همان نسخه توسط م. ل. هاتاریا

خریداری شده و در کتابخانه شخصی او موجود است. نسخه هاتاریا که عنوان کتاب و نام مؤلف را نیز دارد در سال ۱۹۰۱ توسط دانشمند پارسی ج. مودی در پونای هند منتشر شد و هم او نسخه انکلساریا را در سال ۱۹۱۲ با مقدمه ای منتشر ساخت. نباید تصور نمود که با کنار هم گذاردن این دو بخش یک مجموعه کامل ۷۵ صفحه ای از این کتاب به دست می آید، برعکس به خاطر افتادگیها و آشفتگیهایی که در شماره گذاری صفحات رخ داده و نیز به خاطر عدم تطبیق عنوان فصلها با متن فصل، دانشمندانی که در طی یک صد سال گذشته به مطالعه و تحقیق در این اثر پرداخته و مقالات متعدد نگاشته اند دچار مشکلات فراوان بوده اند، و این مشکلات سوای کار سنگین دیگر یعنی جنگیدن با مبهمات زبان پهلوی خاصه اصطلاحات مبهم حقوقی آن است.

*

اینک جای خوشوقتی ست که دانشمندی آگاه که صاحب تألیفات و آثار بسیاری در زمینه زبانهای ایرانی و تاریخ اشکانی و ساسانی ایران است این اثر را ابتدا به روسی ترجمه نموده و سپس ترجمه انگلیسی را به دقت فراوان مورد مطالعه قرار داده و آخرین برداشتها و آگاهیهای خویش را در آن جا داده است. برای معادل اصطلاحات حقوقی زبان پهلوی ترجمه اصطلاحات رایج در حقوق تطبیقی اروپایی به کار گرفته شده، اصطلاحات خاص زردشتی که ترجمه ناپذیر است با حروف خوابیده (کج) آورده شده است. یک امتیاز بزرگ این کتاب آوردن آوانویسی متن پهلوی در یک صفحه و دادن ترجمه در صفحه مقابل است. با این شیوه، کار مطالعه این متن برای علاقه مندان به زبان پهلوی و یا تحقیق در این اثر مهم برای پژوهندگان آسان می شود. واژه نامه کامل کتاب تحقیق زبان شناسی ارزنده ای ست زیرا سوای دادن معانی، بحث لغوی کاملی از بیشتر واژه ها آورده شده و وجه اشتقاق و ریشه آنها در سایر زبانها و لهجه ها بررسی گردیده است.

***

در سالهای اخیر که نشر ترجمه انگلیسی کتاب به تأخیر افتاده بود دو اثر دیگر در همین زمینه به آلمانی توسط خانم ماخ نشر شده که نام و نشان آن دورا نیز برای اطلاع علاقه مندان در زیر می آوریم:

Mach, *Das sasanidische Rechtsbuck* (Teil II), Wiesbaden, 1981; *Rechtskausistik und Gerichtspraxis zu Beginn des siebenten Jahrhunderts in Iran*, Wiesbaden, 1993